

BALOGH JUDIT

SZÉKELY PRIMOROK, SZÉKELY NEMESEK, SZÉKELYFÖLDI NEMESEK¹

Gebei Sándor tanár úr egyetemi éveim óta segítette kérdéseivel, a közös gondolkodással, vitákkal azt a folyamatot, melynek során pontosíthattam, alakíthattam a székely nemesség változásairól alkotott képet. Ezért egy ezt a témát tárgyaló tanulmánnyal szeretném köszönteni a születésnapján.

A székely társadalomban a 13-14. században két nagyobb réteg volt jelen.² A felső az úgynevezett tisztviselői vagy lófői réteg volt, akik őrizték a szerviensek jogait és kiváltságait. Nem véletlen, hogy a székely falu alapegysége is az úgynevezett lófő-birtok volt.³

A székely társadalom második, nagy rétege az a pedites vagy közszékely néven emlegetett csoport volt, akik gyalogosan katonáskodtak és egyes történészek szerint még az is felvethető velük kapcsolatban, hogy etnikai értelemben is különbözhettek a lófőktől.⁴ A középkor során a székely székek társadalmában a lófők közül kiemelkedett néhány család, akiket a közönség „elsőként” emlegettek, akiknek a vezető szerepe hosszú ideig elsősorban a hadjáratokban, a katonai szolgálatban lehetett a legjelentősebb és ennek a révén szerezhettek egyre nagyobb tekintélyt a közösségben, minthogy a székelység kiváltságainak a forrása a katonáskodás volt.⁵

---

1 A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat támogatta.

2 *Bodor György*: Az 1562 előtti székely nemzetségi szervezetről. Történelmi Szemle 1983/2. 281–305.

3 *Garda Dezső*: Székely hadszervezet és faluközösség. Gyergyószentmiklós 1994.

4 *Bodor Gy.*: Székely nemzetségi i. m. 288., *Balogh Judit*: A székely nemesség kialakulásának folyamata. Kolozsvár 2005. 23.

5 *Egyed Ákos*: Székely századok. A székelyek rövid története 1848-ig. In.: Adalékok Barót történetéhez. Szerk. Demeter László. Barót 1999.

Az elit tehát kezdetben minden bizonnyal katonai elit lehetett, és tagjai közül néhányan később, éppen katonai kiválóságuknak köszönhetően szereztek újabb lehetőségeket a többiek közül való kiemelkedésre. Ilyen volt a katonai sikerek következtében megszerzett, Székelyföldön kívüli birtok, ami már közelítette a székely katonai elitet a feudális társadalom vármegyei nemességéhez, ezáltal pedig a székelységen belüli kollektív nemességen belüli katonai hierarchia tovább differenciálódhatott.⁶ Ugyancsak fontos változás és újabb adalék volt az elit minél nagyobb mértékű kiemelkedéséhez a széki tisztségeknek egy-egy széki család kezébe kerülése a korábban az egyenlőséget hangsúlyozó rotációs rendszerű tisztségviselési rend helyett. Így lassan a székely primori családok közül a többi fölé tudott emelkedni néhány család, akik a széki tisztségek viselése révén monopolizálták a maguk számára a közös ügyekben a döntéshozatalt, így elkezdődött a székely székek politikai elitjének a formálódása is. Különösen érdemes ebből a szempontból két külön szék ekkor kiemelkedő két családját megemlítenünk. Az anyaszékként számon tartott Udvarhelyszékben a homoródszentpáli Kornisok, Csíkszékben pedig a Lázárok szereztek meg a széki bírói tisztséget.⁷

A két család példája rámutat arra is, hogy az a székely társadalom, amit általában egy egységes egészként kezelt a történetírás, amelynek egységes jellemzői voltak a különböző századok folyamán, valójában székenként nagyon is különböző sajátosságokat mutatott, és célszerű a különböző székeket és azok társadalmát külön mikroközösségekként is megvizsgálni, mert azoknak saját belső mozgásaik és fejlődési ívük is kimutatható.

Így éppen az említett két család kiemelkedése mutatja meg ezeket a különbözőségeket. A primorokkal kapcsolatos általánosnak nevezhető történeti tézis az volt, hogy ezek a családok mind ősi, székely eredetű családok voltak.⁸ Ehhez kapcsolódott az a másik fontos tétel, miszerint a Székelyföld a 16. század közepéig alapvetően zárt volt a betelepülők előtt és a székelyek erőteljesen ellenálltak a betelepülésnek.⁹ A Kornis család karrierje ellent-

6 Balogh J.: A székely nemesség i. m. 33.

7 Endes Miklós: Csík-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Bp. 1938. 26.

8 Szádeczky-Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927. 52-63.

9 Jakó Zsigmond: A székely társadalom útja a XIV-XVI. században. In: Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Szerk. Benkő Samu–Demény Lajos–Vekov Károly. Bukarest 1979. 24-26.

mond mindennek.¹⁰ A nem székely Kornisok ugyanis nemcsak betelepültek Udvarhelyszék területére, de már a 15. század végén a primorok között említettek, sőt a tisztségviselés monopóliumát is megszerezték. Amennyiben pedig Udvarhelyszék középkor végi elitjét vizsgáljuk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy az ekkorra a katonai és a politikai elitbe emelkedő családok többsége nem székely származású volt, mint a dersi Petkyek,¹¹ vagy a fiatfalvi Gerébek.¹² Határozottan úgy tűnik, hogy néhány, valamikor a 14-15. század folyamán betelepült család a székely hagyományokhoz képest újnak számító karrierstratégiák használatával sikeresen emelkedett a 16. század közepére az ősinek számító széki primori famíliák fölé, ezáltal egyébiránt új mintákat is adva ezeknek a családoknak, akik, főképpen a vargyasi Danielek valamint az ábrámfalvi Ugronok csak később vették át ezeket a mintákat és elitbe emelkedésük inkább a 17. századra tehető.¹³

Az udvarhelyszéki változások egyedinek mondhatóak a Székelyföldön a 16. században, ilyen változások máshol, elsősorban Háromszéken, csak a 17. században következtek be.

Ha a székely elit esetében megkísérlünk egy kritériumrendszert felállítani, hogy mely családokat tekintünk ide tartozóknak, és a kora újkorra vonatkozóan a katonai vezető szerepek mellett a széki vezető tisztségek viselésében való részvételt, valamint az átlagot meghaladó vagyont, birtok és jobbágyszámot is a kritériumok között említjük, akkor arra jutunk, hogy a 16. század végére már számottevőnek tekinthető udvarhelyszéki elithez képest marosszéki elit jóformán nem is létezett. Az 1614-es, számos adatot felsorakoztató lustrajegyzék¹⁴ információi szerint Marosszék társadalma őrizte meg a legtovább a vagyon-

10 *Balogh Judit–Horn Ildikó*: A hatalomépités útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. Századok, 142. évf. (2008/4.) 849-896.

11 *Balogh Judit*: Székelyföldi karrierek. Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16-17. században. Budapest 2011. 203-222.

12 Uo. 193-202., *Benkő Elek–Székely Attila*: Középkori udvarház és nemesség a Székelyföldön. Budapest 2008. 93-100.

13 *Balogh Judit*: A vargyasi Daniel család karrierjének kezdetei a 16–17. század fordulóján. Történelmi Szemle 2009/3. 333-354.

14 A Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár (továbbiakban KnLvt.) Udvarhelyszék Levéltára, Székely Láda, Fond m. 16. 56.sz. VIII. 1. az 1614-es conscriptio.

egyenlőséget és a szabad paraszti társadalmak jellemzőit, olyannyira, hogy a szék szintén nyitottá vált, ám nem elsősorban a vármegyei területekről érkezők, hanem a más székekben birtokos családok előtt. Így 1614-re már jelentős birtokokkal rendelkezett itt a Kornis család, a szintén udvarhelyszéki Balássyak vagy a Lázár család. Érdekeltsegi voltak itt továbbá a háromszéki Mikó és Daczó családoknak is. Mindezek mellett is fontos megállapítani, hogy a marosszéki primorok leggazdagabbika, Dersi János kevesebb mint harmadannyi jobbágyot birtokolt 1614-ben, mint az Udvarhelyszéki elit élén álló, ám ekkorra jelentős presztízsvesztéséget elszenvedett Kornis család feje, a fiatal Ferenc. Így, noha a marosszéki társadalom legnagyobb jobbágytartói viseltek széki tisztségeket, ezeket felváltva viselték a gazdagabb lófő családokkal, ezáltal nem tudták monopolizálni a széki politika irányítását, és ugyancsak nem emelkedtek az ismertebb székely katonai vezetők közé sem. Így megállapítható, hogy a korábban felállított székely elit kategóriába a 16. század második felében és a 17. század első évtizedeiben nem került be marosszéki család. A helyzet a fejedelemség fennállása alatt lényegét tekintve nem változott, ráadásul egyre erőteljesebbé vált Marosvásárhely városának a kiválása a székely jogok és kiváltságok, kötelezettségek rendszeréből és egyre erőteljesebben kapcsolódott az erdélyi városokhoz, mint a székely társadalomhoz.

Háromszék társadalma az előbb bemutatott két székhez képest más utat járt be. Itt megmaradtak a társadalom élén az ősinek tekintett székely családok, sőt sikerült olyan stratégiákat is használniuk, amelyek révén, igaz, hogy Udvarhelyszékhez képest pár évtized késéssel, de elkezdték a családi karrierek építését. Az itt felemelkedő családok között voltak a Basák, akik elsősorban a katonáskodás, valamint a széki tisztségek és hatalmaskodásuk révén emelkedtek föl, a Mikesek, a Kálnokiak, a Mikók, valamint a Béliak. A jobbágyszámokat mutató táblázatok azonban jól érzékeltetik, hogy Basa Pétert és Mikes Benedeket kivéve a többi család még nagyjából ugyanolyan körülmények között élt, mint a marosszéki primorok és lófők. A háromszéki családok azonban éppen a 17. század első évtizedeiben kezdték el karrierjük építését, aminek nagy lökést adott a Bethlen Gábor fejedelemsége alatti fejedelmi támogatás, nagyarányú részvételük az erdélyi török diplomáciában, valamint udvari szerepvállalásaik. A háromszéki családok felemelkedése éppen ekkor vette kezdetét, és a század közepére már politikai, katonai és

gazdasági szerepvállalásaikat tekintve is megelőzték az addig a székely társadalom élén elhelyezkedő udvarhelyszéki elitet. Az ambiciózus Béli Kelemen hatalomgyarapítását fia, a fejedelmi iskolában nevelődött Béli Pál tette teljessé,¹⁵ aki az elsősorban a katonai elitben pozíciókat szerző és ezáltal a gazdasági elit felé is lépéseket tevő apa után már valóban bekerült nemcsak a székely, de az erdélyi gazdasági elitbe is. A század második felében a Béliék mellett a Mikesek, a Petkyek és a Kálnokiak is bekerültek az elitbe, a legnagyobb karriert azonban a szegény árva rokonként királyhalmi Petky István gyámfiaként, annak udvarában nevelkedett Apor István futotta be,¹⁶ aki, a székely hagyományokkal gyökeresen ellentétes módon, elsősorban a gazdasági hatalom megszerzésére építette saját hatalma gyarapítását, és elsősorban a gazdasági elitben elfoglalt pozíciója tette, immár nem csak és nem elsősorban a székely, de az erdélyi elit egyik legbefolyásosabb tagjává.

A nagy kiterjedésű de kis népsűrűségű Csíkszékben a 16. század közepéig egyetlen család szinte nyomasztó tekintéllyel rendelkezett. A szárhegyi Lázárok úgy lettek a szék szinte mindenható vezetői, hogy alig birtokoltak jobbágyokat, sőt saját birtokaik mérete is viszonylag kicsi volt. Mégis képesek voltak monopolizálni a széki tisztségeket és így a széki politikát is az ellenőrzésük alá vonni egyfajta védelem nyújtása által. Ennek ellenére nem törekedtek sem vármegyei birtokok szerzésére, sem a közös földek kisajátítására, sem pedig nagyobb mértékű jobbágyszerzésre. Jobbágyaik számát tekintve az összes széki elithez képest az utolsó helyre szorultak 1614-ben. Így ekkor még Csíkszék is az elit, sőt izmosabb primori réteg nélküli székek közé sorolhatjuk. Itt azonban komoly lehetőségek mutatkoztak a birtok- és jobbágyszerzésre, ezért a 17. század folyamán elsősorban a háromszéki primori családok igyekeztek átterjeszkedni ennek a széknak a területére is. Így megjelentek itt a Béliék, valamint a Petky család is.

A 17. század második felében királyhalmi Petky Istvánnak sikerült teljesen a hatalmába kerítenie a széket, és katonai érdemeinek köszönhetően már I. Rákóczi György uralma alatt csíki főkapitány lett, II. Rákóczi György fejedelemsége idején viszont már a kancellári tisztséget is megsze-

15 *Deák Farkas*: Uzoni Béli Pál 1621-1679. Bp. 1887.

16 *Bíró Vencel*: Altorjai gróf Apor István és kora. Kolozsvár 1935.

rezte. Családja azonban nem tudta tartósan megtartani a csíki hatalmat, a Lázár család jelentős vagyon híján is, még a 17. század végén is birtokolta a széki királybírói tisztet.

A fejedelemség létrejöttét követően az 1562-es segesvári végzések alapjainban alakították át a székely társadalom struktúráját.¹⁷ A változásokra elsőként az udvarhelyszéki társadalom felső rétege reagált, akik a felbomló keretekben meglátták az új lehetőségeket és képesek voltak új stratégiákat is alkalmazni. Talán éppen nem székely eredetük tette őket alkalmasabbá az új helyzethez való alkalmazkodásra, a közös földek kisajátítására és a korábban nem látott mértékű jobbágy szerzésre. Így már a század utolsó évtizedére kifermálódott egy széles körű kliensi rendszert működtető, egész Erdélyre kiterjedő kapcsolati hálóval rendelkező széki elit, akik képesek voltak kiteríteni nemcsak a szék, de az egész Székelyföld keretei közül, és ezen hatalmi hálózat szinte minden fontosabb tagjának a karrierje kiterjedt valamilyen formában egész Erdélyre. Elmondható ez az egész hálózat fejről, Kornis Farkasról,¹⁸ aki személyes jó barátságot ápolt Kovacsóczy Farkassal és számos erdélyi nemessel, valamint a hálózat legjelesebb tagjairól is, hiszen egyik veje, dersi Petky János előbb székely főkapitány, majd pedig erdélyi kancellár lett, csakúgy, mint másik veje, a szombatosság tudós propagálója, Péchy Simon. Harmadik veje, Székely Mózes nemcsak egészen kivételes katona, vakmerő és hősies hadvezér volt, egy egészen rövid ideig pedig erdélyi fejedelem is. A Kornis-klán a 17. század elejére a többi székre is kiterjedő befolyással bírt, ami lehetővé tette azt, hogy dersi Petky János az egész székelységet a felkelő Bocskai István mellé állítsa, ezzel pedig voltaképpen hozzásegítve őt az erdélyi fejedelemséghez. A Bocskai nevében Erdélyt irányító Rákóczi Zsigmond jobbkezévé vált azáltal, hogy a székelység egészét mozgatni volt képes.

Rákóczi Zsigmond, aki nem ismerte az erdélyi elit belső viszonyait, Petky Jánost támogatva kívánta maga mellé állítani a székelységet. A nagyobb katonai vállalkozásokban nem gondolkodó, idősödő Rákóczi fejedelemként, bár megtartotta a Báthory Zsigmond, majd pedig Bocskai által is visszaadott és megerősített ősi kiváltságokat, rendelkezéseivel elsősorban Petki érdekkörét és az eddig felemelkedett székely elit további erősödését támogatta.

17 EOE. II. 223-224.

18 *Balogh J.-Horn I.: A hatalomépítés útjai i. m.*

A Rákóczi Zsigmond által követett székelypolitikával gyökeresen ellentétes irányt választott utódja, a fiatal és hadjáratokra készülő Báthory Gábor. A Rákóczi Zsigmondhoz hűséges és vele lojális udvarhelyi elitet, mint rá és a politikájára veszélyes hatalomkoncentrációt igyekezett félreállítani, a súlyát minden eszközzel csökkenteni. Ebben a segítségére volt Kornis Farkas majd minden fiúgyermekének a halála, ezáltal a befolyásuk természetes csökkenése. Báthory fejedelemsége ilyen módon fordulópont volt a székely elit összetételét tekintve. Míg ugyanis addig fél évszázadon át mind a jobbágyok számát, mind a birtokok nagyságát, mind pedig az országos politikában elfoglalt helyet tekintve Udvarhelyszék nemességének a súlya sokszorosan felülmúlta az összes többi szék nemességét, ez az állapot a 17. század 20-as éveire megváltozott. Bár Báthory sikeresen törte meg az udvarhelyi elitet, az új székely elit kiépülése Bethlen Gábor uralmának az időszakára esett.

Bethlen Gábor rendkívül tudatosan politizált, a székelységgel kapcsolatosan is határozott tervei voltak. Bocskai Istvánt követte abban a tekintetben, hogy a hadi vállalkozásaiban nagyon célirányosan használta őket. Bethlen nem a székelység egészét, és nem elsősorban az ekkorra harcértékét tekintve megfogyatkozott könnyűlovasságot használta a harmincéves háború során, hanem a hadügyi forradalom reformjához jobban igazodó, professzionális és állandóan fegyverben tartott kék darabontokat. A fejedelem a székely társadalom többi részének a „hasznosítását” is szem előtt tartotta, és elődeinél is tudatosabban, nagyobb számban vonta be őket a követi munkákba. A diplomáciában alkalmazott székelyek döntő többsége a török követségeket bonnyolította, ezzel szabályosan beletanulva a külügyi szolgálatba.¹⁹ Emellett az addig alkalmanként vagy csak egy-egy székely nemes számára elérhető udvari karrier is megnyílt a székely elit tagjai számára, Bethlen fejedelemségétől kezdve ugyanis mindig voltak székely tagjai is a fejedelmi tanácsnak.²⁰ Bethlen, aki szívesen hangoztatta azt, hogy ő megtartani igyekszik a székely haderőt, Bocskait követve és az európai hadi változásokat követve már elsősorban az ütőképes székely sereg fenntartásában volt érdekelt, és nem a tradicionális székely hadviselés megőrzésében.²¹

19 *Szádeczky-Kardoss L.*: A székely nemzet i. m. 173-179.

20 *Horn Ildikó*: Tündérország útvesztői. Bp. 2005. 252-253.

21 EOE. VIII. 541.

A Bethlen által megkezdett székelypolitika számos elemét továbbvitte I. Rákóczi György. Ilyen volt a székelyek megtartása a fejedelmi tanácsban valamint viszonylag nagy számú székely nemes alkalmazása a török követségekben és egyéb diplomáciai szolgálatokban.²² A reformáció elterjedése által megteremtődött tanulási lehetőségek sok székelynek adtak módot akár külföldi peregrinációra is, ami megnövelte esélyeiket a kancelláriára vagy valamely hivatalnoki tisztségbe való bekerülésre.

Az „öreg” Rákóczi György székelypolitikája mindazonáltal nem volt anyyira kidolgozott és minden részletében kimunkált, mint elődjéé. A hadsereg európai színvonalra emelésének nyomai például nem láthatók a politikájában, ezzel kapcsolatos tevékenysége egyértelmű visszalépés volt. A székelyeket jelentős számban foglalkoztatta a hadseregében, ám újra előtérbe került a könnyűlovasság szerepeltetése.²³

I. Rákóczi György uralma alatt tovább emelkedtek azok a családok, akik Bethlen alatt kezdték meg a karrierjük építését. Udvarhelyszék elitjének korábbi tekintélye már nem állt helyre. A Kornis család Ferenc halálával fiúágon kihalt, csakúgy, mint a később felemelkedett Geréb András vagy a Balássy család. Helyettük a szék fölötti befolyást két család igyekezett megszerezni, a már a Kornisok alatt is szerepet játszó vargyasi Danielek valamint az ábrámfalvi Ugronok. Az ő súlyuk azonban nem érte el sem a Kornisok régi, sem az újonnan izmosodni kezdett háromszéki és csíkszéki elit frissen megszerzett hatalmát.

A 17. század folyamán változott a széki tisztségviselők kiválasztásának a módja. A segesvári végzések kivették a szék legfőbb tisztjei, a kapitány és a főkirálybíró választásának jogát a székely székek kezéből,²⁴ amit azok csak a 17. század elején szereztek vissza.²⁵ A székeket irányító két tisztség közül mindig is a kapitányé volt a tekintélyesebb, ő ugyanis a katonai ügyek mellett az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban is részt vett, nevét is a főkirálybíróé előtt említették. A széki tisztségek között őt követte a főkirálybíró, aki a szék belső ügyeiért volt felelős, a perekben döntött és az adók

22 *Szádeczky-Kardoss L.*: A székely nemzet i. m.181.

23 SZOKL. új sorozat. V. 5-12.

24 EOE. II. 223-224.

25 SZOKL. VIII. 351-352.

beszédésében is részt vett. A 17. század folyamán, noha a törvény szerint a szék választhatta újra a főtisztjeit, valójában a kinevezésekbe egyre jobban beleszóltak a fejedelmek. Nemcsak a széki főemberek közül kívánták ők kiválasztani a nekik megfelelő jelöltet, hanem egyre inkább gyakorlattá vált elsősorban Udvarhelyszék és Marosszék esetében, hogy a főkapitányi posztot nem székely főnemesekkel töltötték be, afféle adományként megszerezhető stallumnak használva a két szék főkapitányságait. Jól mutatja ezt I. Rákóczi György kisebbik fiának, Zsigmondnak az udvarhelyszéki kapitányi címe. A kívülről érkezett főkapitányok természetesen korántsem tartózkodtak annyit a székben, mint széki birtokos társaik, ezért ezekben a székekben az őket helyettesítő alkapitányok egyre nagyobb befolyásra tettek szert, pozíciójuk pedig ugródeszka lett a számukra a főkirálybírói tisztség megszerzéséhez.

A széki főtisztségek megszerzése jelentős állomása lehetett a feltörekvő székely nemeseknek, a fejedelmek pedig a választásba való folyamatos beleszólásuk révén befolyásolni tudták a székely elit kialakulását és lekötelezték mindezzel a székeley vezető réteget.

II. Rákóczi György uralma alatt újra nagyobb hangsúlyt kapott a katonai elitbe kerülés valamint a katonai szolgálat révén szerzett karrier, hiszen fejedelemségének ideje alatt több alkalommal vezetett hadjáratokat, amiknek a vezetésében azok a főleg háromszéki és csíki székelyek kaptak szerepet, akik már apja hadjárataiban is szolgálatot vállaltak. Így tovább emelkedett a Mikes, a Basa valamint a Petky család is, csakúgy, mint az a Béldi Pál, aki ekkor még a fiatalabb generációhoz tartozott.

1660 után az addig hatalmat szerzett székely családok töretlenül vagy kisebb töréssel építették tovább a hatalmukat. Apafi Mihály még II. Rákóczi Györgyhez képest is kevésbé kívánt beavatkozni a székely politikába, ez a magatartása minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy Béldi Pál hatalma az egész Székelyföldre kiterjedt és az erdélyi elit addigi egyensúlyát fenyegette. A Béldi-összeesküvés nem rengette meg alapjaiban a korábban kialakult elit szerkezetét, de a Béldi család és a hozzájuk köthetők meggyengültek. Míg Béldi Pál és köre a református székely elitet erősítette, többek között azáltal is, hogy erős kapcsolatokat épített ki például a szintén református Bethlen Miklóssal, addig a Béldi ellenzékéhez tartoztak a Mikesek és a hozzájuk köthető csíki és háromszéki katolikus székely nemesek. Az ekkor

ri szerepének köszönhetően elképesztő karrierjének indulását Mikes Kelemen ifjú támogattotta, Apor István, aki a század végére az egész Erdély egyik leg-hatalmasabb ura lett.

Apafi Mihály uralmának idejére állandósult az a szokás, hogy Udvarhelyszék és Marosszék élére, főképpen a főkapitányi pozícióba, de időnként a főkirálybíróba is, zömében nem székely eredetű családok tagjai kerültek, míg Háromszék és Csíkszék főtisztjei továbbra is elsősorban a székely eredetű nemesi családok közül kerültek ki. Udvarhelyszék Apafi fejedelemsége idején a Bethlen család irányítása alatt állt. 1667-ig Bethlen János volt a szék főkapitánya, majd a lemondása után fia, Bethlen Miklós követte a tisztségben.²⁶ Amikor Bethlen Miklós 1676-ban fogságba került, akkor helyette Bethlen Gergely lett Udvarhelyszék főkapitánya, és ezt a tisztséget 20 éven keresztül megtartotta. A tisztség az ő főkapitánysága alatt vált igazán névlegessé, Bethlen Gergely ugyanis nem tartott mustrákat és személyesen nem látta el a főkapitányi tisztséggel járó feladatokat sem.²⁷ Marosszék főkapitánya Apafi uralma kezdetén Haller Gábor volt, akit annak megöletése után, 1663-ban göncruszkai Kornis Gáspár követett, Kornis halála után, 1683-ban rátóti Gyulafy László volt a szék főkapitánya. Csíkszékben az ekkor már idős Petky István, Szentpáli János és Daczó János váltották egymást a főkapitányságban. Háromszék élén szinte Apafi egész fejedelemsége alatt hídvégi Nemes János főkapitány állt.²⁸ A főkapitányok többsége református volt, kivéve Petky Istvánt, Kornis Gáspárt és Gyulafy Lászlót. Daczó János és Nemes János egymással sógorországban álltak és ők voltak az erdélyi portai diplomácia legtöbbet foglalkoztatott követői is. A református Apafi az ő felemelésükkel kívánta ellensúlyozni az ekkorra egyre jobban megerősödő katolikus családokat, mint amilyen a Mikes, az Apor, a Kálnoki vagy a Henter voltak. Ez azonban csak részben sikerült, mert a Mikesek, Aporok és Kálnokiak házasságokkal is megerősített kapcsolatrendszer tovább tudott erősödni. A kör vezetője az Apafi-kor végére Apor István lett.

A lipóti Diplomát követő években a székely elit újabb „alkalmazkodásra” kényszerült, és az eddig felemelkedett háromszéki családok ekkor is tartani tudták korábbi pozícióikat, sőt a Kálnokiak és az Aporok még jelentősebb

26 *Szádeczky Kardoss L.*: A székely nemzet i. m. 204-205.

27 *Bethlen Miklós*: Önéletírása. 468.

28 Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651-1686. évekről. Közli Tóth Ernő. In: *Történelmi Tár* 1902. 231-263., 375-411., 528-574.

hatalomra tettek szert. Az elitbe kerülés új útja most már nem elsősorban a széki tisztségek viselése volt, hanem a Habsburg kormányzati hivatalokban vállalt szerepek, jogi tanulmányok folytatása.

A Rákóczi szabadságharc majd' egy évtizede ugyan rövid időre visszahozta a katonai szolgálat révén történő felemelkedés lehetőségét, minden bizonnyal nem véletlen, hogy az ekkorra második vonalra szorult udvarhelyszéki elit tagjai közül a vargyasi Danielek ugyanúgy részt vettek benne, mint az Apor István és a Kálnokiak előre törésével kissé hátrébb került Mikések.²⁹

1711 után a korábbi székely elit tagjai már nem a széki eliteken belül keresték az érvényesülés útját, azaz már nem a „székely elitbe” igyekeztek bekerülni a korábbi módokat felhasználva, hanem a guberniumi elitben igyekeztek megtalálni a helyüket és a birodalmi nemesi kritériumoknak kívántak megfelelni, ezáltal a korábban jelentős széki főtisztiszegek szerepe is átértékelődött.

A székely társadalom a kora újkorban számos változáson ment át, ám a szerkezetét minden trauma ellenére is képes volt megőrizni, főképpen ami a szabadok arányát és jelentős súlyát illeti. Jelentős átalakulásról a városok és az elit esetében beszélhetünk. A 16. század számos hányattatása között megjelenő új lehetőségeket elsősorban a székelység legfelsőbb rétege tudta megragadni és jelentős vagyont gyűjteni, esetleg az országos elitbe emelkedni is képessé vált. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a székely nemesség, noha őrizte a korábbi, primor hagyományokat, már elsősorban az országos elitben igyekezett megkapaszkodni és az identitásában megkülönböztette magát a székelység egészétől. Emellett nemcsak egyre több nem székely származású nemesi család jelent meg a Székelyföldön, mint a Tholdalagiak vagy a Kamuthyak, hanem általános gyakorlattá vált nem székely nemeseknek székely főtisztiszegek adományozása, elsősorban Udahelyszéken, valamint Marosszéken. Ezek közül a nemesek közül a legtöbben a székelységen belül szereztek birtokokat, sőt néhányan, mint Tholdalagi Mihály vagy akár Bethlen Miklós, székely nemesi családokból választottak feleséget is maguknak. A korábban homogénebb és zömmel székely eredetű primori majd nemesi társadalmat felváltotta a székelyföldi nemesek színes és a kutatás számára még számos kérdést tartogató csoportja.

---

29 *Balogh Judit*: Székely nemesi karrierlehetőségek II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején. In. II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulóján. Szerk: Tamás Edit. Sárospatak 2008. 243-250.